

В. Г. Маргасова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-2158>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.5.9

СИСТЕМНО-АДАПТИВНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

V. Marhasova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Kyiv National University of Technologies and Design

SYSTEM-ADAPTIVE METHODOLOGY FOR RESEARCHING FINANCIAL SYSTEMS

У статті досліджено основні аспекти методології наукових досліджень фінансових систем в умовах зростання волатильності фінансово-економічного середовища. Обґрунтовано, що традиційні методологічні підходи, засновані на лінійних моделях і ретроспективному аналізі, мають обмежений адаптивний потенціал, що зумовлює необхідність їх трансформації відповідно до сучасних напрямів розвитку фінансових систем.

У ході дослідження обґрунтовано необхідність застосування системно-адаптивного підходу як концептуальної основи формування сучасної методології наукових досліджень фінансових систем. Розкрито сутність системно-адаптивної методології, яка поєднує принципи системності, динамічності, адаптивності, ієрархічності та невизначеності. Визначено, що застосування зазначеного підходу дозволяє розглядати фінансову систему як відкриту, нелінійну та динамічну структуру, здатну змінювати інституційну архітектуру з метою збереження стійкості та ефективності функціонування.

Проведено порівняльний аналіз традиційних і сучасних методологічних підходів до дослідження фінансових систем, зокрема ризик-орієнтованого, системно-динамічного та системно-адаптивного. Доведено, що системно-адаптивний підхід забезпечує комплексну оцінку фінансових процесів, інтегрує аналіз динаміки, ризиків і поведінкових реакцій фінансових інститутів та формує методологічну основу для стратегічного управління та прогнозування розвитку фінансових систем.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання системно-адаптивної методології при розробленні державної фінансової політики, забезпеченні фінансової безпеки та розробці середньострокового та довгострокового макроекономічного розвитку країни.

The article examines the main aspects of the methodology of scientific research on financial systems in the context of increasing volatility of the financial and economic environment. It is substantiated that traditional methodological approaches based on linear models and retrospective analysis have limited adaptive potential, which necessitates their transformation in accordance with modern directions of development of financial systems.

The study substantiates the need to use a system-adaptive approach as a conceptual basis for the formation of a modern methodology for scientific research on financial systems. The essence of the system-adaptive methodology, which combines the principles of systematicity, dynamism, adaptability, hierarchy and uncertainty, is revealed. It is determined that the application of this approach allows us to consider the financial system as an open, nonlinear and dynamic structure capable of changing the institutional architecture in order to maintain stability and efficiency of functioning.

A comparative analysis of traditional and modern methodological approaches to the study of financial systems, in particular risk-oriented, system-dynamic and system-adaptive, has been conducted. It has been proven that the system-adaptive approach provides a comprehensive assessment of financial processes, integrates the analysis of dynamics, risks, and behavioral reactions of financial institutions, and forms a methodological basis for strategic management and forecasting the development of financial systems. The system-adaptive approach integrates the advantages of traditional and modern methods, combining the analysis of dynamics, risks, and behavioral reactions of financial institutions. Its key feature is the assessment of the adaptive potential of the financial system and the ability to change the institutional architecture to ensure stability and efficiency in conditions of instability. The practical value of the system-adaptive approach lies in its strategic and managerial focus. The functionality of its application ensures the formation of sound financial policy decisions and the forecasting of macroeconomic indicators.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the system-adaptive methodology in the development of state financial policy, ensuring financial security and developing medium-term and long-term macroeconomic development of the country.

Ключові слова: фінансові системи; методологія наукових досліджень; системно-адаптивний підхід; фінансова стійкість; фінансові ризики; макроекономічна стійкість; фінансова політика.

Key words: financial systems; research methodology; system-adaptive approach; financial stability; financial risks; macroeconomic stability; financial policy.

ВСТУП

Функціонування фінансових систем, в умовах сьогодення, визначено впливом екзогенних та ендогенних чинників. Волатильність фінансово-економічного середовища зумовлює порушення стійкості та виникнення дисбалансів у фінансових процесах. За таких умов актуалізується потреба у реалізації якісного та результативного інструментарію методології наукових досліджень фінансових систем. Наявність відповідної методології забезпечить системність дослідження та обґрунтованість отриманих результатів.

В межах традиційної моделі методології наукових досліджень фінансових систем переважають класичні та лінійні підходи. За сучасних умов, коли фінансова система країни визначена динамічністю розвитку, використання зазначених підходів є недостатнім. Відповідна обмеженість традиційної моделі обумовлює необхідність використання сучасних методологічних підходів. Переважно, сучасні методологічні підходи мають бути спрямовані на адаптацію фінансового середовища до зовнішніх та внутрішніх трансформацій. Це зумовлює актуальність формування системно-адаптивної методології дослідження фінансових систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання методології наукових досліджень фінансових систем в частині використання якісно-нових підходів є досить поширеним та досліджуваним у працях науковців. Зокрема, Зарицька Н. З визначає, що необхідність якісної структури методології зумовлена тим, що політичні та економічні цілі не досягаються спонтанно і легко, для їх реалізації потрібні практичне втілення теоретично обґрунтованих та практично апробованих концепцій та методологій впровадження.

Науковці Нікіфоров П., Бабух І. 5 констатують, що в окремій науці найбільш важливим для її методології є проблема побудови предмета дослідження, формулювання гіпотез, а потім і наукової теорії та верифікація отриманих результатів. В свою чергу, Радіонова І., Румик І. 8 визначають, що методологія наукових досліджень фінансових систем повинна мати ознаки релевантності викликам, які спричинені змінами у сучасній науці та суспільстві.

Попри широке обговорення та обґрунтування науковою спільнотою важливості якісно організованої методології наукових досліджень фінансових систем, все ще залишаються окремі напрями дослідження, що потребують особливої уваги. Зокрема, обмежено дослідженням є питання використання нових підходів у методології задля удосконалення традиційних методів та формування більш адаптивних механізмів до екзогенних та ендогенних факторів впливу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування необхідності застосування системно-адаптивного підходу в частині формування концептуально нової методології наукових досліджень фінансових систем.

Задля досягнення поставленої мети важливим є виконання наступних завдань:

- визначити характерні особливості традиційних підходів до методології наукових досліджень фінансових систем;
- обґрунтувати об'єктивну необхідність запровадження нових підходів в методології;
- розкрити сутність та особливості системно-адаптивного підходу;
- провести порівняльний аналіз традиційних та су-

часних підходів у методології наукових досліджень фінансових систем;

— обґрунтувати перспективні напрями використання системно-адаптивного методу.

Результатом досягнення зазначених завдань є досягнення теоретично-методологічної єдності дослідження та обґрунтування об'єктивної необхідності застосування системно-адаптивного методу у загальній методології наукових досліджень фінансових систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У своїй економічній сутності фінансова система є сукупністю взаємопов'язаних фінансових інститутів, ринків, механізмів та інструментів [2]. Основною метою фінансової системи є формування, розподіл і використання фінансових ресурсів у національній економіці. Як об'єкт наукового дослідження фінансова система має ознаки інституційної відкритості через взаємодію з макроекономічним середовищем. Методологія наукових досліджень є вагомим інструментом обґрунтування дієвості та результативності реалізації фінансових процесів.

Традиційні підходи до методології дослідження фінансових систем науковий аналіз ґрунтується на лінійних механізмах. Їх реалізація побудована на визначенні фінансової системи стійкої та ієрархічно структурованої [10]. У таких підходах переважають системний, структурно-функціональний, інституційний та статистико-аналітичний методи, які орієнтовані на виявлення сталих закономірностей функціонування фінансових інститутів і механізмів у межах національної економіки.

Традиційна методологія має на меті кількісну оцінку макроекономічних показників, аналіз бюджетних, податкових та грошово-кредитних параметрів, що передбачає відносну передбачуваність фінансових процесів. Інституційна взаємодія фінансової системи з зовнішнім середовищем у таких дослідженнях, розглядається опосередковано, без належного урахування нелінійності та внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Таким чином, традиційні підходи до методології дослідження фінансових систем забезпечують ґрунтовний аналіз базових елементів та їх функцій. Проте, визначено обмежену можливість щодо пояснення трансформаційних процесів та адаптацію до них, що актуалізує необхідність доповнення їх сучасними методологічними концепціями.

У цьому контексті посилюється значення сучасних методологічних підходів дослідження фінансових систем. Зазначений напрям враховує системну динаміку розвитку, інституційну еволюцію, нелінійність функціонування, ризик-орієнтований аналіз та міждисциплінарну інтеграції. Такі підходи дають змогу враховувати темпи розвитку фінансових процесів, рівень впливу екзогенних та ендогенних факторів та здатність фінансової системи до адаптивності.

Необхідність сучасних підходів у методології наукових досліджень фінансових систем визначено потребою більш реалістичного аналізу економічних процесів та визначення їх напрямів адаптивності до викликів у макроекономічному середовищі 5. У зазначених межах особливо значення набуває системно-адаптивний підхід.

Сутність системно-адаптивного підходу у методології наукових досліджень фінансових систем полягає

у поєднанні принципів системності, динамічності та адаптивності. Відповідна комплексна архітектура спрямована на ґрунтовний аналіз механізмів їх функціонування та динаміку розвитку в системі волатильного макроекономічного середовища. Системно-адаптивний підхід характеризує фінансову систему як нелінійну та ієрархічно організовану. Системно-адаптивний підхід визначає здатність фінансової системи змінювати інституційну архітектуру задля посилення адаптивності до змін соціально-економічного середовища.

Системно-адаптивний підхід реалізує дослідження фінансових процесів у динаміці та у синергії. Комплексний функціонал дозволяє виявляти статичні характеристики фінансової системи та закономірності її трансформації, механізми реагування на ризики та здатність до відновлення. Особлива увага в механізмі системно-адаптивного підходу належить адаптивному потенціалу фінансових систем. За допомогою чого здійснюється обґрунтування ефективності регуляторних інструментів і зміні поведінкових моделей згідно макроекономічних коливань [2].

Методологічною основою системно-адаптивного підходу є інтеграція економіко-математичного моделювання, сценарного аналізу, індикаторів фінансової стійкості та ризик-орієнтованих методів оцінювання. Єдність зазначених підходів здійснює прогнозування та планування альтернативних траєкторій розвитку фінансової системи. Такий підхід сприяє формуванню науково обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на підвищення стійкості фінансових систем. Системно-адаптивний підхід визначає фінансову систему цілісно-структуроване середовище.

Концептуально системно-адаптивна методологія враховує два напрями, а саме: системний аналіз та адаптивності [7]. Вона передбачає вивчення фінансової системи як динамічного утворення, здатного змінювати власну структуру задля корегування функціонування відповідно до змін зовнішнього середовища. На основі проведеного дослідження, варто зазначити, що основними характеристиками рисами системно-адаптивної методології є:

- орієнтація на комплексне дослідження взаємозв'язків між елементами фінансової системи;
- урахування часової динаміки та циклічності фінансових процесів;
- аналіз адаптивних механізмів та реакцій системи на зовнішні шоки;
- можливість зміни власної інституційної архітектури задля адаптації до змін фінансового середовища;
- інтеграція економіко-математичного моделювання, сценарного аналізу, індикаторів фінансової стійкості та ризик-орієнтованих методів оцінювання;
- поєднання кількісних і якісних методів дослідження.

Відповідні характеристики системно-адаптивного методу забезпечують єдність методології наукових досліджень фінансових систем [4, 6]. Результатом чого є посилення результативності отриманих висновків.

Принципами системно-адаптивного методу методології наукових досліджень є:

1. Принцип цілісності. Обґрунтовує розгляд фінансової системи як єдиного, внутрішньо узгодженого організму, елементи якого перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Аргументує, що зміни

Таблиця 1. Порівняння сучасних методологічних підходів до дослідження фінансових систем

Критерій	Ризик-орієнтований підхід	Системно-динамічний підхід	Системно-адаптивний підхід
Ключовий фокус	Виявлення та оцінка фінансових ризиків	Динаміка фінансових потоків і зворотні зв'язки	Адаптація фінансової системи до змін середовища
Характер розвитку	Нестабільний, ризиковий	Нелінійний, циклічний	Нелінійний з адаптивними реакціями
Роль макроекономічного середовища	Джерело ризиків і загроз	Фактор динамічних змін	Активний чинник трансформації системи
Робота з невизначеністю	Центральний елемент	Частково враховується	Комплексна: ризики, сценарії, адаптивні механізми
Адаптаційний потенціал	Не є основним об'єктом	Враховується частково	Ключовий об'єкт дослідження
Практична спрямованість	Антикризова	Прогностична	Стратегічно-управлінська

Джерело: сформовано автором.

в одному сегменті фінансової системи зумовлюють відповідні трансформації в інших. Відповідний механізм потребує комплексного підходу до аналізу фінансових процесів і результатів їх функціонування.

2. Принцип динамічності. Визначає об'єктивність безперервного характеру змін параметрів функціонування фінансової системи в часі під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Реалізація цього принципу передбачає дослідження фінансових процесів у розвитку, з урахуванням циклічності, структурних зрушень та фазових переходів. Такий підхід дозволяє більш адекватно оцінювати тенденції та напрями трансформації фінансової системи.

3. Принцип адаптивності. Обґрунтовує здатність фінансової системи змінювати внутрішні механізми регулювання, інституційну архітектуру та функціональні пріоритети задля збереження стійкості та ефективності. Цей принцип аргументує важливість оцінки гнучкості фінансової політики, дієвості реагування інститутів на макроекономічні ризики та здатності системи до відновлення.

4. Принцип ієрархічності. Враховує багаторівневу структуру фінансових відносин, що охоплює макро-, мезо- та мікрорівні функціонування фінансової системи. Зазначений принцип дозволяє аналізувати взаємодію між державними фінансами, фінансами суб'єктів господарювання та домогосподарств, оцінювати вплив управлінських рішень, прийнятих на різних рівнях, на загальний стан фінансової системи.

5. Принцип невизначеності. Характеризує обмеженість можливостей прогнозування та планування фінансових процесів унаслідок дії ризиків, асиметрії інформації та високої волатильності макроекономічного середовища. У межах цього принципу фінансова система розглядається як система, що потребує застосування сценарного аналізу, ризик-орієнтованих методів оцінювання та альтернативних прогностичних моделей.

Отже, зазначені принципи формують методологічну основу для ґрунтовного аналізу фінансової результативності та ефективності фінансової політики. Застосування системно-адаптивної методології дозволяє розширити інструментарій фінансових досліджень, підвищити обґрунтованість оцінювання ризиків та ефективності функціонування фінансової системи. Особливої ваги цей підхід набуває в умовах економічної нестабільності та воєнних викликів, коли традиційні методи аналізу мають обмежений прогностичний та адаптивний функціонал. Проведемо порівняльний аналіз сучасних методологічних підходів до дослідження фінансових систем.

Наведений порівняльний аналіз сучасних методологічних підходів свідчить, що кожен із методів акцентує увагу на окремих аспектах функціонування фінансової

системи. Зокрема, ризик-орієнтований підхід визначає ідентифікацію та кількісну оцінку фінансових ризиків, що забезпечує антикризову спрямованість досліджень (табл. 1).

Проте, даний підхід має обмежений функціонал щодо оцінки здатності фінансової системи до довгострокової трансформації.

Системно-динамічний підхід розкриває закономірності руху фінансових потоків та зворотних зв'язків, забезпечуючи прогнозування тенденцій розвитку. Однак, зазначений підхід обмежено враховує механізми адаптації фінансової системи до структурних і зовнішніх шоків.

На відміну від згаданих підходів, системно-адаптивний підхід поєднує аналіз динаміки, ризиків і поведінкових реакцій фінансових інститутів. Його основною метою є обґрунтування здатності фінансової системи змінювати параметри функціонування відповідно до трансформацій макроекономічного середовища. Пріоритетною перевагою методу є можливість комплексної оцінки поточного стану фінансової системи та адаптаційного потенціалу, що є вагомим чинником забезпечення фінансової стійкості та ефективності в умовах нестабільності.

Необхідність застосування системно-адаптивного підходу зумовлена його стратегічно-управлінською спрямованістю [9]. Такий інституційний функціонал дозволяє формувати обґрунтовані рішення фінансової політики з урахуванням сценаріїв розвитку подій та впливу зовнішніх викликів. Системно-адаптивний підхід формує методологічну основу для підвищення стійкості фінансової системи та забезпечення її здатності до відновлення й розвитку.

Системно-адаптивний підхід може бути використаний при розробці державної фінансової політики, стратегії забезпечення фінансової безпеки та прогнозуванні макроекономічних показників. Відповідно до цього, системно-адаптивна методологія є ефективним інструментом дослідження фінансових систем. Його ефективне застосування забезпечує комплексний аналіз фінансових процесів, урахування їх динаміки та адаптивних властивостей. Важливим є розробка прикладних моделей системно-адаптивного аналізу фінансових систем та їх емпіричну перевірку.

ВИСНОВКИ

Отже, за сучасних умов фінансові системи характеризуються високою динамічністю, впливом екзогенних та ендогенних чинників, волатильністю макроекономічного середовища. Зазначене середовище для функціонування фінансових систем зумовлює необхідність удосконалення методології наукових досліджень для забезпечення її результативності та практичної цінності.

Традиційні підходи до дослідження фінансових систем забезпечують ґрунтовний аналіз базових елементів і функцій системи. В той же час обмежено враховують трансформаційні процеси, нелінійність та механізми адаптації до зовнішніх і внутрішніх шоків. В свою чергу, сучасні методологічні підходи розкривають обґрунтовані аспекти функціонування фінансових систем, а саме: ризики, динаміку потоків та зворотні зв'язки, однак їх прогностичний та адаптивний потенціал є обмеженим. Відповідно до цього, пріоритетним є застосування системно-адаптивного підходу.

Системно-адаптивний підхід інтегрує переваги традиційних і сучасних методів, поєднуючи аналіз динаміки, ризиків та поведінкових реакцій фінансових інститутів. Його ключовою особливістю є оцінка адаптивного потенціалу фінансової системи та здатності змінювати інституційну архітектуру для забезпечення стійкості та ефективності в умовах нестабільності. Практична цінність системно-адаптивного підходу полягає у його стратегічно-управлінській спрямованості. Функціонал його застосування забезпечує формування обґрунтованих рішень фінансової політики та прогнозуванні макроекономічних показників.

Впровадження системно-адаптивної методології дозволяє підвищити результативність наукових досліджень, розширити інструментарій оцінювання фінансових процесів, урахувати їх динаміку та адаптивні властивості. Пріоритетним є розроблення прикладних моделей для практичного застосування в умовах економічної нестабільності та екзогенних і ендогенних викликів.

Література:

1. Голюк В., Луценко, І., Нагорна, І. Сучасні тенденції та специфіка науково-дослідної діяльності. Економіка та суспільство, 2022. 60, 22—35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-32>
2. Гузар Б. С. Методи та методологія наукових досліджень у фінансовій сфері. Економіка та держава. 2022. № 1. С. 83—87. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.1.83
3. Зарицька Н. Методологія наукових досліджень як необхідний елемент інтелектуального економічного потенціалу сучасних науковців. Економіка та суспільство, 2023 (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-25>
4. Культенко В.П., Радівільська О.О. Особливості методології наукового пізнання. Гілея: науковий вісник, 2020, 152, 188–190.
5. Нікіфоров П., Бабух І. Методологія наукових досліджень як особлива галузь економічної науки: сучасне розуміння та нові підходи. Mechanism of an Economic Regulation, 2023, (3 (101), 73—77. <https://doi.org/10.32782/mer.2023.101.11>
6. Новікова Н. Методологія як теоретична модель наукового дослідження. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 2025. 2 (16), 414–420. <https://doi.org/10.32750/2025-0238>
7. Путінцев А.В., Мала С.І. Сучасні аспекти методології наукових досліджень у фінансовій сфері. Економічний вісник Донбасу. 2024. № 1—2 (75–76). С. 36—41.
8. Радіонова І., Румик І. Методологія наукових досліджень в економіці: традиційний та оновлений підходи. Вчені записки Університету "КРОК", 2024, (1 (73), 11—19. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-11-19>

9. Ситник Н., Бхаттачарджи А. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: НТУУ "КПІ ім. Ігоря Сікорського". 2022. 173 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ede11e33-aec9-4700-a5ac> (дата звернення: 02.02.2026).

10. Сьомченко В., Пушкар І., Боровіков О., Гармонізація методології наукових досліджень у сфері обліку, фінансового аналізу та аудиту з міжнародними стандартами: основні підходи, виклики та перспективи. Грааль науки. 2025. DOI:10.36074/grail-of-science.14.11.2025.019

References:

1. Golyuk, V., Lutsenko, I. and Nagorna, I. (2022), "Current trends and specifics of research activity". Economy and Society, vol. 60, pp. 22–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-32>
2. Huzar, B. S. (2022), "Methods and methodology of scientific research in the financial sphere". Economy and State, vol. 1, pp. 83—87. <https://doi.org/10.32702/23066806.2022.1.83>
3. Zarytska, N. (2023), "Methodology of scientific research as a necessary element of the intellectual economic potential of modern scientists". Economy and Society, vol. 52. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-25>.
4. Kulenko, V.P. and Radovilska, O.O. (2020), "Peculiarities of the methodology of scientific cognition". Gileya: scientific bulletin, vol. 152, pp. 188—190.
5. Nikiforov, P. and Babukh, I. (2023), "Methodology of scientific research as a special branch of economic science: modern understanding and new approaches". Mechanism of an Economic Regulation, vol. 3 (101), pp. 73—77. <https://doi.org/10.32782/mer.2023.101.11>
6. Novikova, N. (2025), "Methodology as a theoretical model of scientific research", European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations, vol. 2 (16), pp. 414—420. <https://doi.org/10.32750/2025-0238>
7. Putintsev, A.V. and Mala, S.I. (2024), "Modern aspects of the methodology of scientific research in the financial sphere", Economic Bulletin of Donbass, vol. 1—2 (75—76), pp. 36—41
8. Radionova, I. and Romyk, I. (2024), "Methodology of scientific research in economics: traditional and updated approaches", Academic notes of the University "KROK", vol. 1 (73), pp. 11—19. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-11-19>
9. Sytnyk, N. and Bhattacherdzhi, A. (2022), "Methodology and organization of scientific research: research in socio-economic sciences": textbook. 2nd ed., revised and supplemented. Kyiv: NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", vol. 173, available at: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ede11e33-aec9-4700-a5ac> (Accessed 03 February 2026).
10. Syomnchenko, V., Pushkar, I. and Borovikov, O. (2025), "Harmonization of scientific research methodology in the field of accounting, financial analysis and audit with international standards: basic approaches, challenges and prospects". Grail of Science. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.019>

Отримано редакцією журналу / Received: 10.02.26

Професійно рецензовано / Revised: 20.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 10.03.26